
A JAPÁN VEZETÉKNEVEK

1. A japán vezetéknevanyag változhatossága. – Japánban egyéb kelet-ázsiai országokhoz képest feltűnően sok vezetéknev létezik. Ami a szomszédos országokat illeti, egy 1985-ös felmérés Koreában 274-fajta vezetéknevet talált, Kínában ugyanakkor egy 2002-es kutatás nagyjából 3 500-ra teszi a vezetéknevek számát¹ (MORIOKA 2003: 20). Japánban ezekhez képest MORIOKA HIROSI szerint több mint 100 ezer (MORIOKA 2003: 22), a NIVA MOTODZSI által szerkesztett „Japán vezetéknevek lexikonja” (1996) szerint pedig 291 531 különböző vezetéknev létezik.

Azért lehetséges ekkora különbség a két kutató adatai között, mert amúgy is, de különösképpen a nevek esetében az olvasási-írási rendszer meglehetősen bonyolult Japánban, és ez a nevek számolásában is komoly problémákat okoz. Emiatt a nevek elemzését megelőzően röviden ismertetem a japán olvasási-írási rendszert.

A japán írásrendszerben kínai eredetű fogalomjelölő írásjegyeket (kandzsikat) használnak legkésőbb az 5–6. század óta. Míg a kínaiban adott helyen és időben az írásjegyek legtöbbször csak egyféleképpen olvasták/olvassák, Japánban a kezdetektől fogva több olvasata is volt egy-egy írásjegynek.² Ezen felül a nevek olvasatát illetően – akár vezetéknevről, akár utónévről van szó – nincs szabály. Például a statisztikák szerint a 河野 nevű emberek közel fele *kavanó*-nak olvassa vezetéknevét, a többiek viszont *kónó*-nak (MORIOKA 2009: 111). A 木下 nevet az emberek szokásszerűen *kinosita*-nak olvassák, de, bár nagyon ritka, létezik több más olvasata is, pl. *kisita*, *kiorosi*, *kige*.³ Nem meglepő, hogy a japánok gyakran eltévesztik egy-egy név olvasatát. Attól függően, hogy olvasatonként eltérő névnek számoljuk ezeket, vagy egynek vesszük őket, a nevek száma jelentős mértékben eltérő lehet. (MURAJAMA például nem az olvasat szerint tesz különbséget a nevek között, hanem az írásjelek alapján; vö. MORIOKA 2009: 83.)

Az írásjegyek megválasztása sem egyszerű. Ez egyrészt azért lehetséges, mert számtalan olyan kandzsi létezik, amelynek teljesen más a jelentése, de ugyanaz az olvasata. Így például vannak olyan vezetéknevek, mint amilyen a 牧, 榎 és 真木, amelyek mindegyikét *maki*-nak olvassuk, holott egy-egy írásjegynek eltérő a jelentése. Másrészt, különösen a vezetéknevek esetében, bizonyos írásjegyeknek többféle írásmódjuk is van. Ennek az az oka, hogy Japánban a 19. század végétől 1949-ig többször is megkísérelték

¹ Egy 2007-es vizsgálat szerint a kínai történelem során mintegy 24 000-féle vezetéknev volt használatban, a jelenleg is „forgalomban lévő” vezetéknevek száma azonban nem haladja meg a 4000-et. Vö. Csúgoku no mjódzsi. In: *Hjószacu ja no mjódzsi dzsiten*. <http://www.myouji.info/sekai.html>. (2012. 09. 01.)

² A kandzsin kívül a mai japán nyelvben két szótag-abc is van: a hiragana és a katakana. A szótagírással azért nem foglalkozunk e dolgozatban, mert a japán vezetéknevek hagyományosan kandzsikkal íródnak.

³ Sizuokai Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nyelv-kultúra szak, Összehasonlító nyelv-kultúra kurzus, Sirooka laboratórium: <http://www.ipc.shizuoka.ac.jp/~jksiro/kensaku.html>. (2012. 09. 01.)

a kínai eredetű írásjegyek egyszerűsítését, ám a vezetéknevek lejegyzésekor továbbra is megengedett volt a régies, bonyolultabb íráskép. A lejegyzés e változatai tehát tovább nehezítik a nevek számának megállapítását.

A fent vázlatosan bemutatott, igen bonyolult rendszer miatt történhet meg az, hogy a kutatók eredményei között több százszoros különbség van a japán vezetéknevek pontos számát illetően. Így például a *Hamaszaki*-nak vagy *Hamazaki*-nak olvasható név esetében a *hamá*-nak olvasott első tag három írásjeggyel is leírható (浜, 濱, 濱), a *szaki*-/*zaki*-nak olvasott második részhez pedig négy írásjegy közül lehet választani névadáskor (崎崎 ▪ 崎). Így összesen 24 verzió lehetséges (2 [-*szaki*-/*zaki* olvasat] x 3 [*hama*- írásjegy] x 4 [-*szaki*-/*zaki* írásjegy]).⁴ A névkutatók között van, aki ezt egynek számolja, és van, aki 24-nek.

Ezekon felül két további tényező is bonyolítja a számolást. Egyfelől léteznek olyan ritka és humoros vezetéknevek, amelyek legendaszerűen terjedtek el, ám feltehetőleg sosem léteztek valódi névként. MORIOKA ezeket *júrei mjódzsi*-nak, 'kísértet-vezetéknév'-nek nevezi (MORIOKA 2003: 202–36, 2009: 32–8); e kifejezés mára már bevett terminus a japán névkutatásban. MORIOKA szerint a vezetéknevszótárak szerkesztői gyakran bevesznek ilyen neveket is a munkáikba, mert hallottak róluk valahol, esetleg félreértettek egy nevet (pl. a vezetéknev és az utónév közötti határt, mert a japánban – nem lévén szóköz – a szavak határa nem feltétlenül egyértelmű). Más esetekben egyszerűen elírás történt, és a szerkesztők a hibás formát vélték helyesnek (pl. az 石渡 név olvasata *Isivata* helyett *Ivasita*). A névkutatók rendszerint utalnak arra a sejtésükre, hogy bizonyos furcsa nevek nem élnek valós névként, és egyenként elemzik is, hogyan keletkezhetek. Mivel azonban a szótárak szerkesztői igyekeznek minél több vezetéknevet felsorolni (ráadásul minél érdekesebbeket), nehéz ezt a folyamatot megállítani. Tekintve, hogy a vezetéknevekről nem létezik hivatalos nyilvántartás, a korpuszt a telefonkönyvek mellett csak néhány nagy cég saját ügyfeleiről készített listája jelenti. Így igen nehéz teljes bizonyossággal kijelenteni valamely névvel kapcsolatban, hogy 127 000 000 ember közül egy sem használja.

Másfelől, amikor külföldiek japán állampolgárságot vesznek fel, ma hivatalosan új vezetéknevet választanak maguknak. Nagyjából 1990-ig a hivatalok hangzás vagy formai jegyek tekintetében japános nevet kényszerítettek a betelepülőkre, mára azonban már általános gyakorlat, hogy az eredeti név kiejtéséhez igazítva alakítják ki a japán írásjegyekkel leírt új nevet (MORIOKA 2009: 246–50). Így például egy magyar szobrász, *Wagner Nándor* japánosított nevének kiejtése: *Vaguná Nandóru*. Más nyelvekből eredő hasonló példák: *Szantoszu* < *Santos*, *Csiari* < *Ciari*.

E két utolsó szócsoport tovább bonyolítja napjaink japán névtani kutatásait.

2. A japán vezetéknevet kifejező három szó: *szei*, *mjódzsi* és *udzsi* (*si*). – A japán nyelvben három szó fordul elő 'vezetéknév' jelentésben: a *szei*, a *mjódzsi* és ugyanazon írásjegy két, azonos jelentésű, de kontextustól függően megválasztott olvasataként az

⁴ Egy japánul tanuló magyar diák ismerősöm a következőképpen fogalmazott: „A japánokkal való beszélgetéseim során gyakran maguknak a japánoknak is a tenyerükbe kellett rajzolniuk nevük írásjegyeit, hogy kiderüljön, a hangzás mögött milyen karakterek rejtőznek. Amikor pedig egymás neveit kellett kiolvasniuk, újabb nehézségekbe ütköztek, és megesett, hogy tévesen olvasták ki azokat. Ekkor értettem meg, hogy első találkozásakor miért tartják olyan fontosnak a névjegykártyák cseréjét.”

udzsi és a *si*. A japánok többsége aligha tud megnevezni szabályszerű eltérést ezek között, csupán a hétköznapi nyelvhasználat önkéntelen gyakorlatát ismeri: míg a hétköznapi beszélgetésben a *mjódzsi* szót szokás használni, hivatalos dokumentumokon a *szei* szerepel. Ez már az írás bevezetése óta létező gyakorlat. Amikor a Meidzsi-restauráció⁵ után hét évvel (1875) a kormány minden japán számára kötelezővé tette saját vezetéknév viselését, a törvényben az *udzsi (si)* azt a vezetéknévet jelentette, amely se nem *szei*, se nem *mjódzsi* (MORIOKA 2009: 15).⁶ A három szó használatában meglévő eltérés azok 1875 előtti történetéből derül ki, ezért a következő fejezet ezek részletesebb magyarázatát kívánja nyújtani.

3. A japán vezetéknév rövid története

3.1. A 4. századtól a 12. századig. – A Kr. u. 4–5. századi uralkodónak bizonyos kutatók véleménye szerint még volt vezetéknéve: *Va*; ezt a kínai császárral folytatott levelezéséből ismerjük. A kínai udvar vélhetőleg elvárta, hogy egy művelt uralkodónak legyen vezetéknéve (TAKEMICU 2007: 93, JOSIDA 1997, JOSIMURA 2005). Az *udzsi (si)* szó az ókorban az azonos őstől eredő törzscsoportot jelentette. Később, az 5–6. századtól, a Si-szei (más olvasattal: Udzsi-kabane) rendszer létrejöttétől a császár egy *kabane* (vagyis *szei*) nevű titulust adományozott azoknak az udzsiknak, amelyek az uralma alá kerültek (TAKEMICU 1998: 13–6, OKUTOMI 2007: 28, MORIOKA 2009: 12–4); pl. *Szoga-no-omi*, *Nakatomi-no-muradzsi* stb. A *Szoga* és a *Nakatomi* a törzscsoport neve (udzsi/si), az *omi* és a *muradzsi* pedig a titulus (kabane/szei) (FUDABA 2012: 12). Később a személynév eredetileg *udzsi*-nak nevezett részét *szei*-nek is kezdték hívni az új rendszer létrehozása után. A császár pedig kijelentette, hogy saját magának mint a vezetéknévet adományozónak nem lehet vezetéknéve. (Feltehetőleg azért is, mert az 5. század végén az utolsó *Va* vezetéknévű Bu császár úgy gondolhatta, már nem szükséges a korábbi századokra jellemző mértékben igazodni Kínához; vö. TAKEMICU 1999: 86–7, 2007: 93–4.) Ezért a japán császár családjának ma sincs vezetéknéve, nem lévén fölötté uralkodó, akitől nevet kaphatott volna. Ha viszont egy oldalág kiszakadt a császári családból, az szintén kapott *szei*-t az uralkodótól. Aki pedig egyszer már kapott vezetéknévet, és ezáltal „általános emberre” vált, többé nem került vissza a császári családba (az „Ókagami”-ből, a Heian-korszak [794–1192] második felében írt krónikából idézi TAKEMICU 1998: 16).

Egy-egy udzsi nevet tehát ettől kezdve *szei*-nek nevezték, és mivel hivatalos névnek számított, nem lehetett megváltoztatni (MORIOKA 2009: 14). Számos *szei*-t a 815-ben született „Sinszen-sódzsiroku” című iratból ismerünk, amely e szerint sorolja fel a fővárosban és környékén lakó 1182 nemesi családot (MORIOKA 2009: 42–5). A családokat eredetük szerint három kategóriába csoportosították: 1. Kóbecu: 335 család. Egyrészt a

⁵ Japánban 1868-ban, amikor a Kamakura-kormány (1183) óta fennálló szamurájkormányzás rendszerének felbomlásával a kormányzás joga visszakerült a császár kezébe, sok társadalmi intézményrendszer modernizálódott, szinte egyszerre. A császár által vezetett új kormány a nyugati társadalmak berendezkedéseit vette alapul az ország újjászervezéséhez.

⁶ Ma az egyik jellemző különbség az, hogy az Oktatási Minisztérium (és rajta keresztül a teljes iskolai oktatás) a *mjódzsi* szót, az Igazságügy-minisztérium (és így a jogi nyelv, valamint a törvények szövege) ellenben az *udzsi (si)* szót használja (TAKEMICU 1998: 12).

császári család oldalágai, másrészt olyan családok kerültek ide, amelyeknek vér szerinti kapcsolatuk ugyan nem volt a császárral, de politikai értelemben erős szálak fűzték őket az udvarhoz. 2. Sinbecu: 404 család. Az ókorban úgy gondolták, hogy a dinasztia egy istenségtől ered, akit több más istenség vesz körül. E kísérő istenségek emberi utódjai tartoztak ide. 3. Soban: 326 család. Külföldről származó nemesi családok, melyek tagjai a nemességnek mintegy 30%-át tették ki. Ezeken kívül 117 olyan család kapott helyet a listán, amelyek a fenti három csoport egyikébe sem tartoztak.

A szeik száma egy idő után nem nőtt tovább, ugyanis a Heian-korszak végére abba maradt az a szokás, hogy a császári család oldalágainak mindig új szeit hoznak létre. Ekkortól kizárólag a *Minamoto* és a *Taira* szeit adták a frissen létrejött oldalági családoknak. Emellett néhány kisebb, gyengébb udzsi, azaz törzscsoport ki is halt, emiatt csökkent a szei nevek száma (MORIOKA 2009: 13).

A szeijel szemben a mjódzsi hosszú évszázadokon át „egyéni” vezetéknev volt. A középkorig sem hivatalos leírás, sem törvényi rendelkezés nem létezik a mjódzsival kapcsolatban, és TAKEMICU szerint éppen emiatt nincs olyan történész, aki pontos magyarázattal tudna szolgálni a mjódzsi keletkezését illetően (TAKEMICU 1998: 44).

Úgy tűnik, a szeijel párhuzamosan már a Heian-korszakban elkezdtek kialakulni a mjódzsiszerű vezetéknevek. Például a nemesi családok körében létrejött az a szokás, hogy a lakóház nevével szólították meg egymást. De mivel e házakat főképp nők örökölték, ez a név nem öröklődött (TAKEMICU 1998: 68).

Ugyancsak a mjódzsi előképének tekinthető az *azana* (ÓTA 1977, TAKEMICU 1998: 40–2). ÓTA szerint ez volt a mjódzsi őse, minthogy ezt a nevet a felnőtt férfiak használták ismerőseikkel a szeit tartalmazó hivatalos nevük helyett. Ennek célja a túl sok azonos szeit viselő ember megkülönböztetése lehetett. Így például a „Nihon-rjóiki”-ban, egy, a Heian-korszak elejéről ránk maradt irodalmi antológiában van egy férfi, akinek a hivatalos neve *Fumi-no-imiki*, az azanája pedig *Kamita Szaburó*. Ez az *azana* éppen olyan, mint a manapság is gyakran látható vezetéknev és utónév. A *Kamita* valószínű az a hely, ahol lakott. A *Szaburó* jelentése: ’valakinek a harmadik fia’. Hasonló azanákat nagy számban azonosíthatóak a Heian-korszak második felében: rendszerint egy helynevet követ egy, a testvérek születési sorrendjét mutató név. A korabeli tendencia alapján, amely szerint kezdtek mindent a családon belül örökölni, valószínűleg az azanában levő helynevet is örökölték az utódok.

A legelterjedtebb elmélet szerint a *mjódzsi* szó *mjó* tagja a *mjóden* szóból származik, amely a középkorban a megadóztatott föld neve volt (TAKEMICU 1998: 45–7, 63; NIVA 2002: 14; FUDABA 2010: 13). A 10. század elejétől a földművesek egyre gyakrabban kényszerültek fegyverrel védeni saját földjüket, és általánossá vált a szomszédos földek elfoglalása is: ekkorra vezethető vissza a szamurájság keletkezése. Az elnyert földet a családban örökítették tovább, és bálványozni kezdték harcias ősüket. Ezt megelőzően a megegyező szeit viselő emberek ugyanabból a családból származónak tekintették magukat, és igyekeztek jó viszonyban lenni egymással. Mivel azonban most már az erősebb szamurájszaládok nemcsak a főváros környékén, hanem országszerte harcoltak saját területük bővítéséért, megoldhatatlan feladat volt baráti kapcsolatban maradni mindenkivel, aki ugyanazt a szeit viselte. Egyszerűbb megoldás volt a szamurájok számára külön nevet választani a csoportnak, amelyen uralkodtak: hogy világossá tegyék, hol a saját földjük, a hely nevét kezdték használni választott vezetéknevnek, azaz mjódzsinak (MORIOKA 2009: 13–4). A mjódzsi tehát a szamurájrég kialakulása során keletkezett.

TAKEMICU szerint emellett a családszerkezet átalakulása is fontos szerepet játszott a mjódzsi keletkezésében. A Heian-korszak végéig élő szokás szerint a házaspár nem együtt lakott, ráadásul egy férfinak egyszerre több felesége is lehetett. Ebben a kultúrában a 70-80 főből álló rokonság volt a mindennapi életközösség alapegysége; ennyi emberre volt szükség ahhoz, hogy a korabeli technikával mezőgazdasági tevékenységet végezzenek. A városi nemesség esetében is hasonló volt az együtt élő rokonság száma. A gyerekeket nem anyjukhoz, hanem a rokonsághoz tartozónak tekintették, és a nők közösen nevelték őket. Ez a rendszer aztán a Heian-korszak végén megváltozott: általánossá vált az, hogy a szülők vagyonát és rangját kizárólag vér szerinti gyerek örökölhette.⁷ Így az egész rokonságra vonatkozó szei helyett hamarosan a szűk családon belüli, patriarkális mjódzsi vált fontosabbá (TAKEMICU 1998: 52–3).

Ekkoriban tehát a nemesek és a szamurájok szeit és mjódzsit is rendszeresen használtak egy időben, de eltérő funkcióval (TAKEMICU 2007: 15). Természetesen azonban akadtak olyanok is, akik nem választottak mjódzsit, hanem a hagyományoknak megfelelően csak szeit használtak (MORIOKA 2009: 13–4).

3.2. A 13. századtól a 16. századig. – A Kamakura-korszaktól (1183–1333) különösen a híres, nagyobb családokban az volt a gyakorlat, hogy az egyik (általában elsőszülött) fiú vitte tovább a mjódzsit, a többiek pedig, ha máshová költöztek, vagy új földet műveltek meg, annak a helynek a nevét vették fel. Így szaporodott meg a mjódzsi száma: csupán az egyik fiú viselte a szülők mjódzsiját, a többi pedig más vezetéknevet választott magának. A szei viszont továbbra is ugyanaz maradt mindegyikük esetében.

A szamurájok és az egyszerű földművesek megkülönböztetésének megkönnyítésére a Kamakura-kormány törvényben írta elő, hogy az tekinthető szamurájnak, aki rendelkezik mjódzsiával. Ez egyben azt is jelentette, hogy a katonai uralom csúcsán lévő Minamoto-no-joritomo uralkodó-alattvaló kapcsolatot kívánt bevezetni a mjódzsi által, akárcsak az ókori császárok a szei által: ő maga nem viselt mjódzsit, csak adományozott (TAKEMICU 1998: 63–7). Idővel aztán gyengült a törvény ereje, és nem csak a szamurájok viseltek a kormány által elismert mjódzsit. Mivel ebben a korban hirtelen nagyot fejlődött a mezőgazdaság, egyre több szamuráj adta vezetéknevét gazdag földműveseknek is (TAKEMICU 2007: 23–5).

Nagyjából a Muromacsi-kormány kezdetétől (1336) a szei helyett a mjódzsit kezdték hivatalos névnek tekinteni. Ebben a korban jellemzővé vált, hogy már a legegyszerűbb földművesek is saját mjódzsit akartak, hiába létezett több törvény is, amely kifejezetten tiltotta ezt (TAKEMICU 1998: 97–8).

3.3. A 17. századtól napjainkig. – Az Edo-korszakban (1600–1867) a szamurájrétegen kívüliek számára még szigorúbb törvények korlátozták a kard és a vezetéknev (mind a szei, mind a mjódzsi) viselését. Mivel azonban ekkorra már a földművesek és a városiak is egy-egy családot alapegységnek tekintő társadalmat építettek ki, a vezetéknev használatának tilalma komoly gondot jelentett számukra. Emiatt a hétköznapi életben a tiltó törvények bevezetését követően is vezetékneven szólították egymást, hivatalos

⁷ Az akkori családfogalom ugyanakkor tágabb volt a mainál: azt tekintették családtagnak, aki foglalkozást örökölt elődjétől a lakóközösségben, így a szolgálkat is a családhoz számították (TAKEMICU 1988: 55).

iratokon viszont ekkortól nem szerepelt a vezetéknevük (TAKEMICU 1998: 134–7). Az Edo-kor végén azonban már mind gyakrabban indult mozgalom azt követelve, hogy ismerjék el a szamurájságon kívüli osztályok vezetéknevét is (TAKEMICU 1998: 148). E kérdés azonban nem oldódott meg egészen a következő történelmi korszak beköszöntéig.

Két évvel a Meidzsi-restauráció elindulását követően, 1870-ben a Gazdasági Minisztérium a széles körű adóztatás megkönnyítése érdekében anyakönyvezési rendszert hozott létre. 1875. február 13-án lépett életbe az új törvény, amely az ország egész népét kötelezi vezetéknev viselésére. (Ezt a későbbi korok is oly nagyra értékelik, hogy Japánban február 13. mindmáig a vezetéknev napja.) Az Edo-kor végéig nem kevés ember használt párhuzamosan mjódzsit és szeit is,⁸ ekkor azonban véglegesen választani kellett a kettő között. Voltak persze olyan szamurájsaládok is, amelyek évszázadokon át csak a mjódzsit használták, ezért már nem emlékeztek a szeijükre. Akinek pedig egyáltalán nem volt vezetékneve – ilyen akkor már viszonylag kevés volt –, az szabadon kitalálhatta magának egyet (TAKEMICU 2007: 33, FUDABA 2010: 11). Ők rendszerint a lakóhelyük hivatalnokaitól, papjaitól kértek vezetéknevet (SZUZUKI 2009: 12). Előfordultak olyanok is, akik valamely híres család vezetéknevét vették fel.

Az 1875-ös törvény bevezetésével tehát minden japán állampolgárnak lett vezetékneve; ezzel lezárult e bonyolult történet egy hosszú fejezete. Mivel Japánban közismert tény, hogy a mai vezetéknevek a Meidzsi-korszakban váltak hivatalossá, sok japán azt gondolja, azelőtt a legtöbb embernek nem is volt vezetékneve. Pedig sok földművesnek és egyszerű városlakónak is volt vezetékneve ezt a kort megelőzően, amelyek közül nem kevés már a középkortól öröklődött a családban. Az említett tilalom miatt azonban ezekre nemigen találni írott forrást (FUDABA 2010: 10–1, TAKEMICU 1998: 10, MORIOKA 2009: 21–2).

4. A japán vezetéknevek típusai. – Az alábbiakban bemutatok néhányat a leggyakoribb japán vezetéknevfajták közül, eredetük szerint osztályozva őket. Ebben MORIOKA csoportosítását követem (2009: 40–74).⁹

4.1. A szei maradványa. – A Meidzsi-restauráció (1868) után, amikor a kormány elrendelte, hogy mindenki vegyen fel saját vezetéknevet, a legtöbb család az őseitől örökölt mjódzsit jelentette be az anyakönyvezéskor, ám akadtak olyanok is, akik szeit jelentettek be. Az alábbiakban ezek főbb csoportjait láthatjuk:

4.1.1. A császári család leszármazottai. – Mint említettem, a császártól új vezetéknevet kaptak a dinasztiaiból oldalágként elszármazó családok. Ilyen például a *Mina-moto*, *Taira*, *Tacsibana*, *Kijohara*, *Arivara* stb. vezetéknev.

4.1.2. A gózokuk leszármazottai. – A gózokuk a dinasztiaival vérségi kapcsolatban nem álló, de nagy hatalmú nemesi családok voltak. Ilyenekhez tartoztak például a *Szoga*, *Mononobe*, *Ótomo*, *Kibi* stb. vezetéknevek.

4.1.3. A bevándorlók leszármazottai. – A 4. század után Kínából és a Koreai-félszigetről sokan vándoroltak be Japánba, vereséget szenvedve a szülőföldjükön vívott

⁸ Így például egy Edo-kori hadúr, Tokugava Iejaszu (1542–1616) teljes neve *Tokugava Dzsiró Szaburó Minamoto-no-aszon Iejaszu* volt. Ebben a *Tokugava* a mjódzsi, a *Dzsiró Szaburó* az azana, a *Minamoto* a saját szei, az *aszon* az ősei szeije (vagyis a kabane), az *Iejaszu* pedig az egyénnév.

⁹ L. még MORIOKA honlapját: <http://home.r01.itscom.net/morioka/myoji/shurui2.html>. (2012. 09. 01.)

hatalmi harcokban, illetve tudósként, művészként vagy egyéb okokból. Mivel a korabeli japánoknál járatosabbak voltak a kontinens civilizációjának vívmányaiban, sokan közülük fontos politikai szerephez jutottak. Az akkori udvar meglehetősen nyitott volt, az idegen származás nem jelentett hátrány az előbbrejutásban (MORIOKA 2009: 44). A hajdani bevándorlók nevei közé sorolható például a *Hata* (Kínából származik) vagy a *Csó-szokabe* (a Hata leszármazottja).

4.1.4. A sintoista papok leszármazottai. – Régen a sintó szentélyek politikai, kulturális és vallási téren egyaránt központi szerepet játszottak. Japán fontosabb szentélyeit külön-külön család irányította, önállóan működtetve a szentélyt. Ezek nevei közé tartozik például az *Usza*, *Aszo*, *Izumo*.

4.2. A mjódzsi maradványa

4.2.1. A helynévből származó nevek. – A mjódzsi között a legtöbb név ebbe a csoportba tartozik, különösen a Kamakura-korszakra jellemző, említett névöröklési és -választási szokás miatt (vö. 3.2.). Valójában azonban csak az adott vidéken legmagasabb rangúaknak volt megengedett a helynévi eredetű vezetéknev. (Ellenkező esetben minden helyi lakos viselte volna a hely nevét, így a vezetéknev nem töltötte volna be megkülönböztető funkcióját.) A többiek a lakóhelyen belüli kisebb körzetek nevét használták, vagy az alábbi alfejezetekben tárgyalt egyéb módokon választottak maguknak vezetéknevet. A vezetéknev alapja egyébként nemcsak az új lakóhely, hanem a származási hely is lehetett; az uralkodó réteg tagjai pedig nem egyszer akkor is viselték egy hely nevét, ha nem éltek ott, így jelezve birtokjogukat.

4.2.2. A hely tulajdonságát kifejező nevek. – Ez a második leggyakoribb vezetéknevtípus. Igaz, nem mindig egyszerű különbséget tenni a helynévből származó vezetéknev és e között, mert számos helynév is a hely valamely jellemzőjére vezethető vissza. TAKEMICU szerint a japán vezetéknevek 80-85%-a megtalálható a mai japán helynevek között is azonos alakban, és ha beleszámolnánk az idő közben eltűnt helyneveket is, akkor több mint 90% lenne ez az arány: 70% a helynévből létrejött mjódzsi, 20% ellenben fordítva keletkezett: egy vezetéknevből jött létre helynév (TAKEMICU 1998: 36–7). A hely tulajdonságát kifejező nevek között különösen gyakori a földrajzzal, topográfiai jelenségekkel kapcsolatos írásjegyek használata a japán vezetéknevekben. Igen gyakoriak például a 'rizsföld', 'hegy', 'folyó', 'falu', 'völgy', 'erdő', 'liget', 'fa', 'domb', 'tó', 'zúgó', 'ingovány', 'sziklaszirt', 'mező', 'tengerpart' jelentésű írásjegyek. Ezeken kívül az irányt, a helyviszonyt jelölő írásjegyek használata is ide sorolható. Gyakori az eltérő vidékről származó emberek közötti véletlenszerű vezetéknev-egyezés is. Így a *Tanaka* ('rizsföld közepe'), *Jamamoto* ('hegy alja') stb. nevek országszerte megtalálhatók.

4.2.3. A foglalkozás alapján létrejött nevek. – Ez a harmadik leggyakoribb vezetéknevfajta, bár az európai nyelvek vezetéknev-állományában tapasztaltnál jóval kisebb az aránya. Az Edo-korszak előtt üzött régi foglalkozásokból például a következők váltak vezetéknevvé: *Inukai* ('kutyaenyésztő'), *Torikai* ('madártenyésztő'), *Ókura* ('a kormány gazdaságügyi felelőse'), *Sódzsi* ('a soueneknek, a középkori nemesek és templomok privát földjeinek a gondozója').

A fentiek mai szemmel nézve közalkalmazotti foglalkozások voltak, de a pénzalapú gazdaság fejlődésével együtt megjelentek olyan vezetéknevek is, amelyek saját üzletre utaltak. Ezeknek két fajtájuk van: az egyik a termék nevét foglalja magában (pl. *Nabeja* 'fazék bolt'), a másik pedig az üzlet nevét, amelyet viszont rendszerint a tulajdonos

származási helye után adtak (pl. *Ecsigoja*; az *Ecsigo* a mai Nígata prefektúra nagy részét kitevő körzet neve). Amikor aztán a Meidzsi-korszakban mindenkinek be kellett jelentenie vezetéknevét, sok ilyen család a 'bolt' jelentésű írásjegy helyett az ugyanolyan olvasatú, de 'völgy' jelentésű írásjegyet, használta, Tojama prefektúra egy részében pedig, amely valaha a kereskedők városaként virágzott, a legtöbb család egyszerűen kivette nevéből a 'bolt' jelentésű írásjegyet. Ezért ott sok szokatlan vezetéknev van, amelyek etimója csupán egy termék neve; pl. *Hana* ('virág'), *Kome* ('rizs').

4.2.4. A 藤 kandzsit tartalmazó nevek. – A ma leggyakoribb japán vezetéknev, a *Szató* mellett az *Andó*, *Itó*, *Etó*, *Kató*, *Kudó*, *Gotó*, *Kondó*, *Szaitó* stb., azaz a *tó/dó* olvasatú 藤 írásjelet/kandzsit tartalmazó nevek igen gyakoriak. Nagy részük abból a Fudzsivara családból származik, amely a kormányzást kézben tartotta a Heian-korszakban. Ezekben az években a Fudzsivara család óriási hatalma miatt olyan sok *Fudzsivara* szeit viselő ember élt, hogy szükségessé vált külön mjódzsit választaniuk egymás megkülönböztetésére (vö. TAKEMICU 1998: 40). Természetesen arra is gondjuk volt, nehogy egészen elveszítsék kiváltságaikat bizonyító nemesi vezetéknevüket, így meghagyták a 藤 írásjegyet, és összepárosították egy helynévvel vagy a foglalkozásukkal. Például a Fudzsivara család *Isze* nevű helyen tartozkodó tagjai az *Itó* nevet vették fel. Sokan a Fudzsivara-bürokraták közül, akik nem tudtak sikert elérni fővárosi működésük során, vidékre költöztek, és új mjódzsit választottak maguknak: így terjedt el Japán-szerte mindenütt a 藤 írásjegyet tartalmazó vezetéknev.

4.2.5. A papok vezetékneve. – Bár az Edo-korszakig a buddhista szerzetesek hivatalosan lemondtak vezetéknevükről, a Meidzsi-korszaktól kezdve számukra is kötelező volt a vezetéknev viselése. Annak ellenére, hogy a legtöbb papnak eredetileg volt saját vezetékneve – lévén legtöbbjük samuráj- vagy földesúri származású –, úgy tűnik, inkább új vezetéknevet választottak a buddhista terminológia vagy egy szútrában szereplő szó alapján, mintsem hogy újra születési vezetéknevüket használták volna. Nem kevesen ezzel igyekeztek világossá tenni pap mivoltukat, hogy kifejezzék a kormány döntésével szembeni ellenkezésüket (TAKEMICU 2007: 126). A papok vezetéknevei között ezért ma is sok olyannal találkozunk, amely egy vagy több, a buddhizmussal kapcsolatos, nem hétköznapi írású és olvasatú írásjegyből áll; pl. *Szjojgi*.¹⁰ (A szerzetesek a japán buddhizmus több iskolájában is megnősülhetnek, így maradhatott fenn e vezetéknevek jó része.)

4.2.6. Különös eredetű név. – Ebbe a csoportba olyan, szokatlan eredetű nevek tartoznak, amelyet például egy katona kapott jutalomképpen gazdájától valamely hőstettért. Például amikor Oda Nobunaga (1534–1582), a középkori Japán egyik legnagyobb hadura megtámadta az *Igijama* nevű várat, két sikeres szolgájának is az *Igi* vezetéknevet adta. Az Edo-korszakban az a szokás is élt, hogy a kormány azoknak a gazdagoknak adott vezetéknevet, akik kiegyenlítették helyette anyagi tartozását. Vannak olyan nevek is, amelyek 'kásá'-t jelentenek (*Okai*, *Ogai*, *Kogai*, *Kogaju*). Ezek onnan erednek, hogy az említett Tokugava Iejaszu hadúrnak kását kínált valaki vidéki utazása alatt (MORIOKA 2003: 85–6). Egy másik vezetéknev 'fürdő'-t jelent (*furo*); az ezzel megadományozott korábban Minamoto-no-joritomónak (1147–1199), egy másik hadúrnak kínált fürdőt (MORIOKA 2003: 85).

¹⁰ Vö. MORIOKA blogjával: http://www.njg.co.jp/blog_morioka.html?itemid=102. (2012. 09. 10.)

5. A Kelet- és Nyugat-Japán közötti különbség. – Kelet- és Nyugat-Japánt összehasonlítva kiderül, hogy Nyugat-Japánban sokkal többfajta mjódzsi létezik, mint Japán keleti felén. Az ország keleti részében ugyanis nagyobb az azonos mjódzsi viselő emberek száma (MORIOKA 2009: 93–4, TAKEMICU 2007: 72). MORIOKA szerint ennek az az oka, hogy a mai Japán nyugati felében régebb óta élnek japánok, így ott az emberekkel együtt a vezetékneveknek is hosszabb idejük volt a terjedésre és a variálódásra. Emellett TAKEMICU szerint Kelet-Japánban, ahol a harcosok rétege kialakult, több az olyan név, amelyet szamuráj eredetű családok használtak, Nyugat-Japánban viszont sok a földrajzi sajátosságra utaló név.

6. A mai japán vezetéknevek. – A mai japán törvények szerint az újonnan házasságot kötő pároknak vagy a férj, vagy a feleség vezetéknevét kell viselniük közösen. A házaspárok nagy része (a japán egészségügy-minisztérium 2005-ös felmérése szerint 96,3%-uk¹¹) a hagyományoknak megfelelően a férj vezetéknevét veszi fel. Ez minden bizonnyal az 1948-ben megújított családjogi törvény előtti patriarchális szemlélet maradványa. Ennek alapgondolata szerint a feleségnek kell beilleszkednie a férj „házába”, és a férj a „ház”-hoz tartozó összes személyek „vezetője”. Jól példázza a helyzetet a következő vita is, amelyről az interneten olvastam:¹² egy lány feleségül szeretne menni egy férfihöz, akinek a vezetékneve ugyanaz, mint a lány egyénneve,¹³ ezért a vőlegénye azt ajánlotta, hogy a lány vezetéknevét viselje mindketten. Ezt azonban a vőlegény szülei nagyon elleneztek. A legmegdöbbentőbb számomra az volt, hogy a több mint száz hozzászóló közül a legtöbben azt javasolták, a lány nyugodtan vegye fel a férj nevét, mert még ha furcsán hangozna is, a boldogság a lényeg; néhányan még azt is írták, udvariatlan, rideg dolog a lánynak saját nevéhez ragaszkodnia. A lány szerint a vőlegény szülei azt is mondták, hogy az ő szülei a hibásak, mert olyan nevet adtak a lányuknak, amely ilyen problémát okozhat a jövőben (holott a vőlegény húgának is olyan neve van, amely vezeték- és utónévként egyaránt használható). Bár évek óta vita tárgya, hogy legyen-e választható mindkét házasság fél számára eredeti neve megtartása, az említett vitából is látható, hogy még messze van a megoldás.

Hivatkozott irodalom

- FUDABA, JASZUTO szerk. 2010. *Csizu to kamon de siru mjódzsi no rícu*. Tókió.
JOSIDA, TAKASI 1997. *Nihon no tandzsó*. Tókió.
JOSIMURA, TAKEHIKO 2005. *Va no goó no dzsidai*. In: JOSIMURA, TAKEHIKO szerk., *Kodaisi no kiszocsisiki*. Tókió. 78–86.
MORIOKA, HIROSI 2003. *Anata no rícu vo tadoru. Mjódzsi no nazo ga vakaru hon*. Tókió.
MORIOKA, HIROSI 2009. *Ketteiban. Mjódzsi no himicu*. Tókió.

¹¹ Vö. <http://www.mhlw.go.jp/toukei/saikin/hw/jinkou/tokusyuu/konin06/konin06-2.html#2-8>. (2012. 08. 26.)

¹² <http://komachi.yomiuri.co.jp/t/2010/1102/360730.htm>. (2012. 08. 26.)

¹³ Nem gyakoriak ugyan, de vannak olyan nevek, amelyek vezeték- és egyénnévként is használhatók. Így például a *Maki* nevet mindkét funkcióban lehet használni, ezért ha egy *Maki* vezetéknevű férfi szeretne feleségül venni egy *Maki* utónévvű lányt, akkor szokás szerint a lány felveszi a férje családi nevét, és *Maki Maki* lesz, ami meglehetősen furcsán hangzik.

- NIVA, MOTODZSI szerk. 1996. *Nihon mjódzsi daidzsiten*. Tókió.
- NIVA, MOTODZSI 2002. *Nihondzsin no mjódzsi. 30 man szei no csósza kara mieta koto*. Tókió.
- OKUTOMI, TAKAJUKI 2007. *Mjódzsi to namae vo siru dzsiten*. Tókió.
- ÓTA, RJÓ 1977. *Kaké kézu no njúmon*. Tókió.
- SZUZUKI, TÓRU 2000. *Mjódzsi kara rekisi vo jomu hóhó. Szeisi vo tadoreba igaina nihonsi ga mietekuru*. Tókió.
- TAKEMICU, MAKOTO 1998. *Mjódzsi to nihondzsin. Szenzo kara no messzédzsi*. Tókió.
- TAKEMICU, MAKOTO 1999. *Csimei kara rekisi vo jomu hóhó. Csimei no jurai ni himerareta igai na nihonsi*. Tókió.
- TAKEMICU, MAKOTO 2007. *Sitteokitai nihon no mjódzsi to kamon*. Tókió.

UCHIKAWA KAZUMI

KAZUMI UCHIKAWA, Japanese surnames

The structure of today's Japanese personal names is straightforward: they consist of a surname and a given name. By contrast, to read a surname or to choose the appropriate kanji to record a surname is extremely complicated; what is more, the number of surnames in Japan is quite high (they cannot be precisely counted because of their complexity). Even the history of naming has been extraordinarily complicated: in the contemporary Japanese language there are many words meaning 'surname', each having a different origin and function in the past. The paper first presents these features of Japanese surnames; then lists the most frequent types of Japanese surnames, categorized according to their origins; and finally describes a tendency affecting contemporary surnames.